

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
SUMQAYIT DÖVLƏT UNİVERSİTETİ
AMEA-nın İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARI İNSTİTUTU

RİYAZİYYATIN TƏTBİQİ MƏSƏLƏLƏRİ VƏ
YENİ İNFORMASIYA TEXNOLOGİYALARI

II Respublika Elmi Konfransının

M A T E R İ A L L A R I

Sumqayıt, 27-28 noyabr 2012

Dünya təcrübəsi göstərir ki, terminoloji sistemlərin milli və beynəlxalq səviyyədə standartlaşdırılması zəruridir, çünki eyni sözlərlə ifadə edilən anlayışların həcmi müxtəlif dillərdə üst-üstə düşür. Məsələn, ingilis dilində "technology" sözünə rus dilində "texnologiya" deyil, "texnika" üyğundur və s.

Terminologiya standartlaşdırılması ilə Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatının ISO/TC 37 (Terminologiya və digər dil və məzmun pesurları) Texniki Komitəsi məşğul olur və bu komitənin altkomitələrində (TC37/SC1, TC37/SC2, TC37/SC2, TC37/SC4, TC 37/SC5) müvafiq olaraq terminoloji prinsip və metodlar, anlayış və terminlərin beynəlxalq harmonikləşdirilməsi və s. üzrə standartlar işlənir.

Hal-hazırda 60 ölkədə standartlaşdırma ilə bağlı minlərlə ekspertin cəlb olunduğu müvafiq komitələr mövcuddur.

İdarəetmə, planlaşdırılma, istehsal və texnologiya sahələrində informasiya proseslərinin avtomatlaşdırılması terminlərin standartlaşdırılması və nizamlanmasını zəruri edir. Terminlər və onların təriflərinin strukturunun standartlaşdırılması, unifikasiyası və nizamlanması kompüterlərdə nümunə tipli sənədlərin işlənməsinin təmin olunmasına imkan yaradır. Böyük terminoloji sistemlərin struktur təşkili məqsədilə terminoloji verilənlər bankı yaradılır, belə ki, terminoloji informasiyanın saxlanması, işlənməsi və ötürülməsi kompüterin köməyi ilə həyata keçirilir.

Bütün bunlar Azərbaycanda terminologiya üzrə milli standartların işlənməsi və beynəlxalq standartların milli lokallaşdırılması məsələlərinin zəruriyyətini ortaya çıxarır.

Terminologiya sahəsində son tədqiqatlar əsasən elektron formadan və kompüter tətbiqindən geniş istifadəyə görə terminoloji metod və praktikanın dəyişdiyini sübut etdi.

İstənilən terminoloji tədqiqat böyük həcmdə terminologiyanın yığılması və işlənməsini tələb edir. Bu məsələlərin həlli üçün effektiv alətlərdən biri terminoloji verilənlər bazasıdır. Hazırkı dövrdə böyük həcmdə xüsusi informasiyanın işlənməsinin əsas üsulu kompüter texnologiyasıdır, bu zəhmətin, əmək sərfinin, informasiyanın işlənməsi və ötürülməsi vaxtının azalmasına kömək edir. Verilənlər bazası müəyyən qaydalarla təşkil olunan verilənlər məcmusu, həmçinin müəyyən predmet sahəsinin informasiya modelidir.

Azərbaycanda terminologiya sahəsində mövcud vəziyyət, bu sahədə obyektiv və subyektiv amillərə əsaslanan problemlər, dilin qorunması və inkişafına dövlət qayğısı, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının imkanlarının bütün sahələrə nüfuz etməsi, dünyada bu sahəyə böyük diqqətin ayrılması, terminologiya fəaliyyəti ilə məşğul olan bir sıra beynəlxalq mərkəzlərin yaradılması, uyğun beynəlxalq standartların işlənməsi, terminoloji bankların, verilənlər bazalarının yaradılması və s. terminoloji fəaliyyətin perspektivlərini ortaya çıxarır.

Yuxarıda deyilənlər Azərbaycanda da terminologiya fəaliyyətinə yeni, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları mövqeyindən yanaşma tələb edir, bu texnologiyaların imkanlarından istifadə etməklə terminologiya fəaliyyətinin yeni informasiya modelinin işlənməsini zəruri edir.

VİKİ-MƏQALƏLƏRDƏ İNFORMASIYANIN DÜZGÜNLÜYÜNÜN TƏYİN EDİLMƏSİNİN BƏZİ ÜSULLARI HAQQINDA

Ələkbərova İ.Y.

AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu

Annotasiya. *Məqalədə Vikipediya virtual ensiklopediyasındakı ensiklopedik məqalələrə daxil edilən informasiyanın düzgünlüyünün təyin edilməsi ilə əlaqədar bəzi üsullar təklif edilmişdir. Belə ki, viki-məqalələrin düzgünlüyünü bu məqalələrə daxil edilən mənbələrin (hiperistinadların) və müzakirə səhifələrinin analizini aparmaqla təyin etmək mümkündür.*

Giriş

Viki-texnologiya əsasında qurulan Vikipediya virtual ensiklopediyası bir axtarış sistemi kimi istifadəçilərin sorğuları əsasında tez bir zamanda informasiya xidməti göstərmək məqsədini

daşıyır. Vikipediya (<http://www.wikipedia.org/>) – ümumi İnternet vasitəsilə azad yayımlanan ensiklopediyadır. Ensiklopediya 15 yanvar 2001-ci ildə Ohayo Universitetinin fəlsəfə doktoru Larri Sanqer (*Larry Sanger*) və amerikalı sahibkar Cimmi Uels (*Jimmy Wales*) tərəfindən yaradılmış və hal-hazırda İnternetdə ən çox müraciət olunan layihədir. Vikipediya kollektiv beyindir və 284 dildə fəaliyyət göstərir. 2012-ci ilin may ayının məlumatına görə 22 milyona yaxın ensiklopedik məqaləyə malik Vikipediya ensiklopediyasına hər ay 400 milyondan artıq İnternet istifadəçisi müraciət edir. Müraciətlərin sayı ay ərzində orta hesabla 4 milyarda yaxındır.

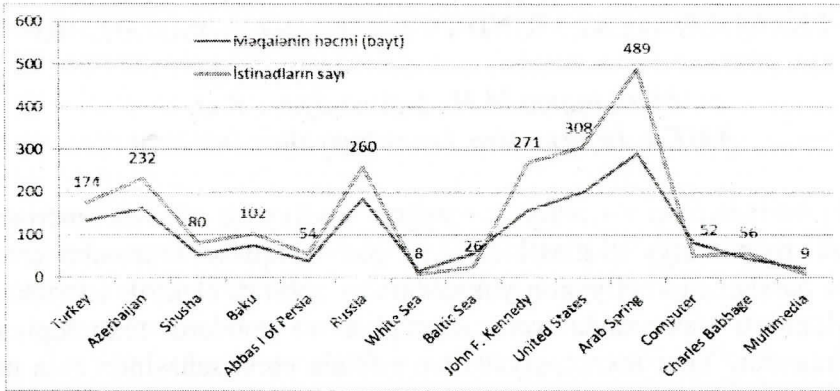
Viki-məqalələrin düzgünlüyünün mənbələrin sayından asılılığının analizi

Vikipediya məqalələrin düzgünlüyü və keyfiyyəti ilk növbədə bu məqalələrin istinad etdiyi mənbələrdən asılıdır. Viki-məqalələrdəki mənbələrə müxtəlif ədəbiyyat: elmi məqalələr, kitablar, dünyada tanınan xəbər agentliklərinin çap etdirdikləri qəzet və jurnallar, mötəbər ensiklopedik lüğətlər daxildir. Eyni zamanda viki-məqalələrdə etibarlı mənbə kimi müxtəlif veb-səhifələrə istinadlar daxil edilə bilər. Bu səhifələrə dövlət qurumlarına aid rəsmi veb-səhifələr, tanınmış elmi və media mərkəzlərinin idarə etdikləri İnternet layihələri daxil ola bilər.

Viki-məqalələrin düzgünlüyünü təyin etmək üçün bu məqalələrə daxil edilmiş mənbə istinadlarını (*References*) təhlil etmək və qruplaşdırmaq daha doğru olardı. Nəzərə almaq lazımdır ki, çox zaman viki-məqalələrə daxil edilən mənbələrin etibarlılığı və düzgünlüyündə də problemlər ola bilər. Belə ki, viki-məqalələrdə mövcud olmayan mənbələrə hiperistinad daxil edilməsi kimi saxtalaşdırma hallarına da rast gəlinir.

İnformasiya qarşılıqlarına səbəb olan viki-məqalələrdəki mənbələrə istinadları analiz etməklə bu məqalələrin keyfiyyətini, nə dərəcədə informasiya qarşılıqlarına səbəb ola biləcəyini təyin etmək mümkündür. Belə ki, informasiya qarşılıqlarında iştirak edən öz mövqelərinin doğru olduğunu sübut etmək üçün daha çox mənbə göstərməyə çalışırlar. Tədqiqatlar göstərir ki, uzun müddət informasiya qarşılıqlarına səbəb olan viki-məqalələr Vikipediyanın digər məqalələri ilə müqayisədə daha çox mənbəyə malik olurlar. Əgər orta hesabla viki-məqalələrə olan istinadların sayı 5-20 arasında olursa, informasiya qarşılıqlarına səbəb olan məqalələrdə istinadların sayı 50-dən artıqdır. Bunu təyin etmək üçün Vikipediyanın ingilis dili bölməsində müxtəlif sahələrə aid ən çox redaktə olunan 14 məqalənin müqayisəli analizini aparaq (şəkil 1).

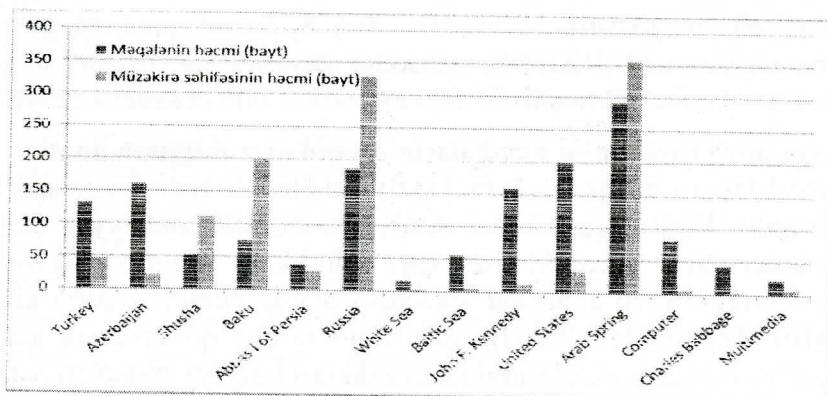
Cədvəldən görüldüyü kimi tədqiq olunan məqalələrdə minimum 8, maksimum 308 mənbəyə istinad vardır. Eyni zamanda məqalənin həcmi ilə veb-səhifələrə istinadların sayı arasında müəyyən asılılıq vardır. Vikipediya qaydalarına görə viki-məqalələrə daxil edilən əsas informasiya mənbələrə söykənməlidir. Həmçinin, mənbələrin çoxluğu viki-məqalənin keyfiyyətinə də təsir etmiş olur.

Şəkil 1. Vikipediyanın ingilis dili bölməsində müxtəlif sahələrə aid məqalələrin həcmi və istinadların sayı qrafiki.

Viki-məqalələrin müzakirə səhifələrinin analizi

İndi isə məqalələrin məzmunu ilə həmin məqalələrin müzakirə səhifələri arasındakı asılılığa baxaq (şəkil 2).

Şəkil 2. Vikipediyanın ingilis dili bölməsindəki bəzi ensiklopedik məqalələrin və onların müzakirə səhifələrinin həcmi arasında asılıq qrafiki.

Diqramdan görüldüyü kimi məqalələrin həcmi, bu məqalənin müzakirə səhifəsindəki informasiya həcmindən asılı deyil. Viki-məqalələrin müzakirə səhifələri boş və ya çox kiçik də ola bilər. Əsasən istifadəçilərin maraqlarına səbəb olmayan məqalələrin müzakirə səhifələri çox zaman boş olur. Təhlillər göstərir ki, informasiya qarşılıqlarına, mübahisələrə səbəb olan məqalələrdə isə əksinə, müzakirə səhifəsinin həcmi məqalənin həcmindən dəfələrlə böyük ola bilər. Diaqramı analiz etməklə Vikipediya istifadəçiləri arasında mübahisələrə səbəb olan məqalələri təyin etmək mümkündür. Məsələn, “Shusha” “Baku” “Russia” və “Arab Spring” məqalələrinin müzakirə səhifələrinin həcmi məqalənin həcmindən çoxdur. Bu isə o deməkdir ki, bu məqalələrin mövzusu ilə əlaqədar istifadəçilər arasında qızğın müzakirələr aparılmışdır. Viki-mühitdə müzakirə səhifələrinin orta həcmi təyin etməklə, həmin orta xəttə görə daha böyük həcmli müzakirə səhifələrinə malik viki-məqalələri qruplaşdırmaqla istifadəçilər arasında mübahisəyə, hətta informasiya qarşılıqlarına səbəb olan məqalələri təyin etməklə onları təsnifatlandırmaq mümkündür.

ELEKTRİK ENERJİSİNİN İSTEHSALI VƏ PAYLANILMASI MÜƏSSİSƏLƏRİNİN İDARƏ OLUNMASINDA İNTERNET TEKNOLOGİYALARINDAN İSTİFADƏ MƏSƏLƏLƏRİ

*Mərdanqəm M.H., Şahverdiyeva R.O.
AMEA İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu*

Müasir dövrdə istifadəçiləri dayanıqlı və uyğun keyfiyyətli elektrik enerjisi ilə vaxtılıq vaxtında təmin etmək çox əhəmiyyətli məsələdir. Ona görə də iqtisadi münasibətlərin inkişafı və qiymətlərin azalması qarşısında keyfiyyətin yüksəldilməsi zərurəti elektrik enerjisinin istehsalı, ötürülməsi və paylanması sektorunda yeni strategiya və modern texnologiyaların emal edilməsinə səbəb olmuşdur. Yeni texnologiyalardan istifadə etmə sahəsində əsas məsələlərdən biri yüksək təzyiqli (YT) yarımstansiyaların kontrol və qorunması məsələsidir. Rəqəmsal texnoloji və informasiyaların generasiyası özünün mahiyyət etibarilə üstünlüklərinə, o cümlədən yüksək sürət, elastiklik və uyğun etibarlılığına görə ənənəvi texnologiyanın yerini almışdır. Digər tərəfdən, İnternet sistemi öz geniş imkanları və qabiliyyətləri ilə insan qarşısında yeni imkanlar açmışdır.